

Avrupa Birliği-Rusya Enerji İlişkilerinde Azerbaycan Alternatifi*

Mehlika Özlem Ultan**

Didem Saygın***

Öz

Karşılıklı bağımlılık ilkesi çerçevesinde şekillenen siyaset ve ekonomi ilişkisi, dünyada büyük dönüşümlere yol açmaktadır. Karşılıklı bağımlılığın ortaya çıktığı alanlardan biri de enerjidir. Avrupa Birliği ülkeleri de dünyada enerji ithal etmek zorunda kalan bölgeler arasında yer almaktadır. Bu ihtiyacı en çok Rusya ve Orta Doğu ülkelerinden karşılamak zorunda kalmakla birlikte, Birliğin alternatif yollar arayışında olduğu da bilinmektedir. Bu noktada Azerbaycan'ın özellikle doğalgaz ithalatında stratejik bir önemi bulunmaktadır. Çalışma, AB'nin Rusya'ya olan bağımlılığını da açıklamakla birlikte, temelde Birliğin doğalgaz ihtiyacına odaklanmakta ve Azerbaycan'ın doğalgaz ithalatında bir alternatif olup olamayacağı konusu üzerinde durmaktadır. ABD-Rusya ekseninde enerji arz güvenliğini sağlamak ve Rusya'ya olan enerji bağımlılığını azaltmak isteyen Avrupa Birliği için Azerbaycan alternatifinin, siyasi ve ekonomik anlamda avantaj ve risklerinin değerlendirilmesi çalışmanın temel amacını oluşturmaktadır.

Anahtar Kelimeler:

Doğalgaz, Avrupa Birliği, Azerbaycan, enerji, karşılıklı bağımlılık.

* Geliş Tarihi: 24 Temmuz 2020 – Kabul Tarihi: 22 Şubat 2021

Bu makaleyi şu şekilde kaynak gösterebilirsiniz:

Ultan, Mehlika Özlem, ve Didem Saygın. "Avrupa Birliği-Rusya Enerji İlişkilerinde Azerbaycan Alternatifi." *bilig*, no. 101, 2022, ss. 87-114.

** Doç. Dr., Kocaeli Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, Uluslararası İlişkiler Bölümü – Kocaeli / Türkiye

ORCID: 0000-0002-0718-9083

ozlemultan@gmail.com

***Dr. Öğr. Üyesi, Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi, Biga İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, Kamu Yönetimi Bölümü – Çanakkale / Türkiye

ORCID: 0000-0002-2832-351X

didemsaygin@gmail.com

Giriş

Avrupa Birliği (AB) ülkeleri enerji kaynakları açısından dünyadaki en fakir bölgeleri arasında bulunduğundan, enerji ihtiyacının büyük kısmını ithal etmek zorunda kalmaktadır. Özellikle 1970’lerde yaşanan petrol krizi sonrası yenilenebilir kaynaklara yönelmeye çalışan AB, doğalgaza önem vermeye başlamış ve yeni politikalar geliştirmiştir. Doğalgazın petrole göre daha ucuz bir enerji kaynağı oluşu ve yüksek enerji verimliliği, Avrupa’nın sanayi, ticaret, elektrik üretimi, taşımacılık gibi alanlarda doğalgazı kullanmasına imkân tanımaktadır.

AB ülkeleri kullandıkları petrolün %80’ini, doğalgazın ise %55’ini ithal etmektedir. Gelecek projeksiyonlarına göre, 2030 yılı itibariyle Birliğin doğalgazda ithalata bağımlılığı %84, petrolde ithalat bağımlılığı ise %93 düzeyinde olacaktır. Rusya 2019 yılı başı itibariyle AB’nin en büyük enerji ithalatçısı konumundadır. AB en çok doğalgazda Rusya’ya bağımlı olmakla birlikte, tükettiği doğalgazın %40’ını Rusya’dan ithal etmektedir. Petrolde ise bağımlılık daha az olmakta, ancak yine de %27 oranında petrol ithal edildiği görülmektedir (Eurostat). 2030 yılında bu oranın %85 dolaylarında olacağı öngörülmektedir. Dolayısıyla, AB’nin Rusya’ya enerji bağımlılığının azaltılabilmesi için alternatif yollara yönelmesi gerekmektedir. Enerji konusunda dışa bağımlı konumdaki AB, dünyada yaşanan siyasi krizlerin ekonomiye yansıdığı durumlardan sıklıkla etkilenmekte, bunların başında Ukrayna krizi gelmektedir. Enerji ihtiyacında Rusya tekeline ortadan kaldırmak adına yeni projeler geliştirmeye, yeni enerji rotaları çizmeye çabalamaktadır. AB’nin doğalgaz talebinin karşılanmasında Azerbaycan önemli bir alternatif olarak değerlendirilmektedir.

Bu çalışma kapsamında öncelikle AB’nin enerji politikası değerlendirilecek, Birliğin enerji ithalat yolları ortaya konacak, en büyük enerji tedarikçisi Rusya ile olan karşılıklı bağımlılığı değerlendirilecektir. Bu doğrultuda Birliğin Rusya’ya alternatif olarak değerlendirdiği Azerbaycan doğalgaz kaynaklarının önemi ve Rusya’ya karşılıklı bağımlılığın azaltılabilmesi adına uygulanan politikalar analiz edilecektir.

Avrupa Birliği Enerji Politikası

Ekonomik temelli bir örgüt olan AB, Avrupa Kömür ve Çelik Topluluğu’na (AKÇT) ve 1957 yılında oluşturulan Avrupa Ekonomik Topluluğu (AET)

ve Avrupa Atom Enerjisi Topluluğu'na (AAET) dayanmaktadır. Birliğin enerji politikası, ilk andan itibaren şekillenmeye başlamıştır. Bu dönemde petrol, doğalgaz ve elektrik konularının AET çerçevesinde; enerji konularının AAET çerçevesinde değerlendirilmesi kararlaştırılmıştır (Yorkan 25). Bu dönemde kömürün önemli olması, kömür ve çelik üretiminin II. Dünya Savaşı'ndan çıkmış Avrupa için uluslararası alanda kısıtlamaya gidilmesini gerekli kılmıştır. Ne AKÇT ne de AAET o dönem için uzun vadeli bir enerji politikası hedefiyle oluşturulmamış olsa da enerji kullanımı ve kısıtı konusunda ulusüstü kararların alınmasına temel oluşturmuşlardır.

AB'nin kurulduğunda enerji arz problemleriyle karşılaşılmaması ve petrol fiyatlarının düşük seyretmesi, ortak bir enerji politikası geliştirilmemesinin en önemli sebeplerindendir (Koçaslan 237). Başlangıçta üyelerin enerji ihtiyacının kömür ve nükleer enerjiden karşılanması hedeflenmiştir. Birliğin ihtiyacının üçte ikisini kömür karşılarken; bu dönemde ihtiyacın sadece %10'unun petrol ile karşılandığı söylenebilmektedir. Ancak sanayileşmenin etkisiyle, enerji ihtiyacının kömürle karşılanamaması söz konusu olmuş ve Birlik ülkeleri yeni enerji kaynakları arayışına girmişlerdir (Ege 7).

Özellikle 1950-1960 yılları arasında genel olarak petrol kullanımının artış göstermesi kömür ve nükleer enerji konularının önceliğini değiştirmiş (Eriş 530); 1973 yılında yaşanan petrol kriziyle Birlik ülkeleri, enerji arzının dış şoklar karşısında dalgalanmasını engelleyecek bir strateji geliştirilmesini hedeflemişlerdir. Petrol krizi sonrası Birlik, dışa bağımlılığı azaltmak, enerji ikamesi ve tasarrufu sağlamak adına yatırım yapmak ve petrol ihraç eden ülkelerle arasındaki dış ticaret dengesini iyileştirebilmek için politikalar geliştirmeye çalışmış ve bu ülkelerin ithal ettikleri malların üretimine yönelik seçilen ihracat sektörlerine yatırım yapmaya başlamıştır (Yıldız 166).

Petrol krizi etkisiyle birincil enerji kaynaklarının tükenebileceği düşüncesi ortaya çıkmış ve ülkeler kaynakların verimli kullanılmasında bilinçlenmeye gitmişlerdir. Özellikle 1973'te ortaya çıkan ilk petrol krizi sonrası Ekonomik İş birliği ve Kalkınma Örgütü (OECD) kapsamında Uluslararası Enerji Ajansı kurulmuş; üyeleri arasında acil durumlarda kullanılmak üzere petrol rezervlerinin bulundurulması ve paylaşılması kararlaştırılmıştır. Ancak AB ülkelerinin bazılarının hala OECD üyesi olmaması AB enerji politikasının oluşmasına engel teşkil etmiştir (Eriş 530).

1970’li yıllarda Birliğin enerji politikası belirlemesi çalışmalarından ilki 17 Eylül 1974 tarihli Konsey kararıyla kabul edilen ‘Yeni Enerji Politikası Stratejisi’dir. Bu kararlar, enerjide tasarrufun önemi vurgulanmış, enerji arz güvenliğinin sağlanması hedeflenmiş ve çevrenin korunması amaçlanmıştır. Ayrıca Birliğin dışa bağımlılığını azaltmak adına Kuzey Denizi’ndeki petrol ve doğalgaz arama ve çıkarma çalışmalarının artırılabilmesi için yeni düzenlemeler yapılması öngörülmüştür (Council Resolution). Aynı yıl alınan bir Konsey kararıyla 1985 yılına kadar alınması gereken önlemler ve düzenlemeler belirlenmiştir. Bu karar çerçevesinde Birliğin 1974 itibarıyla %63 olan enerji bağımlılığını 1985 yılına kadar %50-40 civarına çekmeyi planladığı görülmektedir. Ancak 1979 yılında yaşanan yeni bir petrol krizi ile birlikte hedeflere ulaşılması zorlaşmış, 9 Haziran 1980 tarihli Konsey kararıyla 1990 hedeflerini açıklamıştır (Yorkan 26). AB’nin 1980’lerde yayınladığı Konsey kararlarıyla belirlediği 1990’lı yılların hedefleri ise genel olarak, üye ülkelerin petrol kullanımını ve ithalatını kısımları, enerji konusunda tasarrufta bulunmaları yönünde politikalar olarak belirlenmiştir (Çelikkpala 457).

Tüm bu düzenlemeler ve faaliyetler doğrultusunda 1973-1986 yılları arasında AB’nin enerjide dışa bağımlılığı %65’ten %45’e düşmüş, Birliğin enerji üretiminde %70’ten fazla bir artış olmuştur. Bu artış, 10 milyon tondan 150 milyon tona çıkan petrolden ve nükleer enerjiden kaynaklanmaktadır. Nükleer enerji kullanımının da 6 kat arttığı görülmektedir (Keskin 72).

1990’ların başında Sovyetler Birliği’nin dağılmasının yol açtığı yeni siyasal konjonktürde AB, kendi enerji güvenliğini garantilemeye çalışmıştır (Yorkan 27). Sürdürülebilir enerji politikalarının uygulanabilmesi ve verimin artırılabilmesi adına TACIS (Bağımsız Devletler Topluluğu’na Teknik Yardım), TRACECA (Avrupa-Kafkasya-Asya Ulaştırma Koridoru), INOGATE (Avrupa’ya Devletlerarası Petrol ve Gaz Taşımacılığı Programı) ve SEEERF (Güneydoğu Avrupa Enerji Düzenleyici Forumu) gibi çok sayıda program oluşturulmuş ve enerji kaynaklarının daha güvenilir yollarla taşınması amaçlanmıştır (Lussac 609).

Soğuk Savaş sonrasında AB, “Avrupa Enerji Şartı” girişimiyle tedarik güvenliğini sağlamak, üretim-taşıma-dağıtım ve enerji kullanımı yoluyla elde edilecek verimliliği artırmak adına politikalar geliştirmeye çalışmıştır (Official Journal of The European Communities 1994). Sovyetler Birliği’nin dağılmasıyla Hazar Bölgesi’nde yer alan petrol ve doğalgaz yataklarının önemi

artmıştır. Dünyada petrol ve doğalgaz rezervlerine sahip olma açısından üst sıralardaki Azerbaycan, Kazakistan ve Türkmenistan'ın bu kaynakları nasıl işleteceği, kime hangi yollardan ihraç edeceği gibi konular Avrasya coğrafyasında izlenen politikaların şekillenmesi bağlamında önemlidir. Enerji açısından Rusya'ya bağımlı olan AB de enerji konusunda bu ülkelerle yakın iş birliğine gidilmesi düşüncesindedir (Caşın ve Kısacık 49). Çünkü bu dönemde AB ülkeleri enerji açısından dışa bağımlı olmakla birlikte, Rusya ve eski Doğu Bloğu ülkelerinin de yeni yatırımlara ve müşterilere ihtiyacı bulunmaktadır. Bu durum 1991 yılı Avrupa Enerji Şartı Bildirgesini beraberinde getirmiştir. Buna göre, enerji konusundaki iş birliği şeffaf ve rekabetçi temellerle birlikte serbest piyasa kurallarına dayanmalıdır (Çelikpala 458). 17 Aralık 1994 tarihinde 50 ülke ve AB'nin imzaladığı Enerji Şartı Antlaşması 1998 yılında yürürlüğe girmiş; bu Antlaşmayla enerjinin ticareti, enerji materyalleri, enerji yatırımları, transit ve uyumsuzlukların çözümü gibi konular düzenlenmiştir (Demir 101-103).

Körfez Savaşı ve iç enerji piyasalarında yaşanan dönüşümler, AB'nin enerji politikasında yeni adımlar atmasını gerektirmiştir. Bu adımlardan biri, 1995 yılındaki "Avrupa Birliği için Bir Enerji Politikası" adlı Beyaz Kitapla atılmıştır. Bu kitapla Birliğin; enerji güvenliğinin sağlanması, rekabetçi enerji piyasasının oluşturulması ve çevrenin korunması şeklinde öncelikleri belirlenmiştir (European Commission, *Energy Policy*). Bundan sonra birçok Beyaz ve Yeşil Kitap yayınlanmış, hepsinde enerji güvenliği ve kaynakların sürdürülebilirliğiyle ilgili düzenlemeler yapılmış, fonların sağlanması kararlaştırılmıştır (Bayraktutan ve Bıdırdı 10). Uluslararası sorunların enerji güvenliğini etkileyeceği düşüncesi, transit rotaların artırılmasını ve enerji kaynaklarının çeşitlendirilmesini gerektirmektedir. Bu bağlamda AB 2000'li yıllardan itibaren yeni stratejiler geliştirmeye çalışmaktadır. Rusya ile var olan enerji ithalat sürecinin yanı sıra Kuzey Afrika, Orta Doğu, Hazar Bölgesi ve Avrupa'nın kendi içinde de Norveç temelli doğalgaz teminiyle ilgili yeni projeler geliştirilmektedir (Caşın ve Kısacık 69).

"Avrupa için Güvenli, Rekabetçi ve Sürdürülebilir Enerji Siyaseti" adıyla 2006 yılında Avrupa Komisyonu tarafından yayınlanan Yeşil Kitap'ta; doğalgaz tedarikçilerinin çeşitlendirilmesi, doğalgazın depolanması konusuna önem verilmesi, Kuzey Afrika ve Hazar Bölgesi'nden gelecek yeni boru hatları ve sıvılaştırılmış doğalgaz terminalleri gibi yeni altyapıların oluşturul-

ması, alternatif enerji kaynakları geliştirilmesi gibi hedefler açıklanmıştır (European Commission, *Enerji Alanında*). 2006 yılında yayınlanan “Sürdürülebilir, Uyumlu, Emniyetli Enerji Kaynakları İçin Avrupa Stratejisi” isimli Yeşil Kitap’la Birliğin gaz tüketimini karşılayacak yeni gaz koridorları oluşturulması gündeme gelmiş; tedarik güvenliğini sağlamak adına Enerji Topluluğu Anlaşması imzalanmıştır. Anlaşma tarafları, sınırlar arasında elektrik ve gazın serbest dolaşımı, enerji verimliliği, yenilenebilir enerji kullanımının artırılması ve ortak bir dış ticaret politikası geliştirilmeye çalışılması konularında uzlaşmaya çalışmışlardır (Caşın ve Kısacık 68-69). Yeşil Kitap, AB’nin enerji konusundaki iş birliğini hem arz hem talep yönünde ikiye ayırmış, enerji talebini karşılayabilmek için gerekli altyapıya yoğunlaşmak, arz açısından ise dışarıdan gelecek enerji kaynaklarında oluşabilecek acil durumlara hızlı cevap verebilecek bir mekanizma yaratmak hedeflenmiştir. Enerji Topluluğu Anlaşması’nda özellikle arz güvenliğine yoğunlaşmış, taraf olan ülkeler aralarında sınır-ötesi gaz ve elektriğin serbestçe dolaşımı, yenilenebilir enerji ve çevre konularında ortak bir dış ticaret politikası oluşturma olasılığında anlaşmışlardır (Eriş 539).

AB’nin gaz ve petrol ithalatına bağımlılığının azaltılması hedeflenirken, 2006 yılında Rusya-Ukrayna arasında çıkan doğalgaz krizi ve 2008 yılında Rusya’nın Gürcistan ile yaşadığı çatışma, Rusya ile önemli enerji ve ticaret ilişkisi bulunan AB’yi tedirgin etmiştir. Bu durumda 2008 yılında Komisyon tarafından İkinci Stratejik Enerji Analizi yayınlanmış ve Gaz güvenliği direktifinin yenilenmesi ve Rus enerji tedarikine bir alternatif olarak Avrupa’ya Hazar bölgesinin gazını taşıyabilecek boru hatları altyapısının güçlendirilmesi amaçlanmıştır (Eriş 540).

1 Aralık 2009 tarihinde yürürlüğe giren Lizbon Antlaşması’yla enerji politikasının oluşturulmasında AB ve üye ülkeler arasında yetkilerin paylaşılması söz konusu olmuştur. Bu dönemde piyasaların serbestleştirilmesi, sürdürülebilirlik ve kaynakların güvenliği AB’nin enerji politikasını şekillendirmektedir. 2013 yılında İklim ve Enerji Politikaları İçin 2030 Taslağı isimli Yeşil Kitap hazırlanmış, üyelerin enerji konusunda 2030 hedeflerini iletmeleri istenmiştir (Çelikpala 465).

2015 yılında Avrupa Enerji Birliği hakkında yayınlanan tebliğe göre, Birlik enerji konusunda; enerji arz güvenliği ve dayanışmanın sağlanması, tam entegre olmuş bir Avrupa enerji pazarının oluşturulması, enerji verimliliğinin

arttırılması, ekonominin karbonsuzlaştırılmış hale getirilmesi ile araştırma, yenilikçilik ve rekabetçilik şeklinde öncelikli alanları belirlemiştir. Tebliğde doğalgaz arz kaynaklarının çeşitlendirilmesinin altı çizilmiş, Türkiye stratejik bir transit ülke olarak ele alınmıştır (European Commission, *A Framework*).

Bu gelişmelere bakıldığında, AB'nin enerji politikasının oluşumunun uzun zamanda ve kademeli gerçekleştiği söylenebilmektedir. 1960'lı yıllarda alternatif enerji ihtiyacının artması, kömür ve nükleer enerjiye alternatif aranmasını gerektirmiş, 1970'lerde enerji bağımlılığı yoğun olan Avrupa'yı arayışa itmiştir. Aslında AB'nin temel hedefi enerji arz güvenliğinin oluşturulabilmesidir. Peki bu enerji alternatifleri arasında doğalgaz neden bu kadar önemlidir? Aslında AB üyelerinin toprakları kömür için elverişli olsa da kömürün başta çevre olmak üzere uzun vadede getirebileceği zararlardan ötürü, kömür alternatif olarak değerlendirilmemektedir. Nükleer enerjiye hem güvenlik hem de sağlık riski açısından mesafeli yaklaşılmaktadır. Yenilenebilir enerji alternatif olarak düşünülen bir diğer enerji kaynağıdır. Doğalgazda bağımlılık Fransa gibi Rusya ile enerji antlaşması yapan ülkelerin siyasi duruşlarını etkilediği için, bağımlılığın azaltılması adına yenilenebilir enerjiye yönelik hedefler arttırılmıştır. Bu nedenle AB'nin enerji politikasının; enerji arz güvenliğini sağlamaya, olası siyasi krizler durumunda Rusya'ya olan bağımlılığın azaltılması amacıyla enerji kaynaklarını çeşitlendirmeye, yenilenebilir ve çevreye duyarlı enerji politikası izlemeye ve enerji ithalat yollarını arttırmaya yönelik şekillendiği ifade edilebilmektedir.

Avrupa Birliği-Rusya Enerji İlişkilerinde Karşılıklı Bağımlılık Olgusu

Uluslararası ilişkiler literatüründe karşılıklı bağımlılığın devletlerarası çatışma ve iş birliği süreçlerindeki etkileri farklı yaklaşımlar çerçevesinde değerlendirilebilmektedir. Realizmin güç, aktör ve uluslararası sistem hakkındaki görüşlerini eleştiren Keohane ve Nye'nin 1977'de yazdıkları *Power and Interdependence* adlı kitaplarıyla ilk kez 'Karşılıklı Bağımlılık' teorisinin kullanıldığı bilinmektedir. Keohane ve Nye'a (3) göre karşılıklı bağımlılık; bir devletin davranışlarının herhangi başka bir güç tarafından belirlendiği veya bu gücün etkisi altında şekillendiği durumun karşılıklı hâle gelmesiyle ortaya çıkmaktadır. Dolayısıyla devletlerin veya aktörlerin birbirlerini karşılıklı olarak etkiledikleri bir durumdur. Ulaşım ve iletişim teknolojilerdeki gelişme, küreselleşmenin etkisiyle ülkeler arasındaki bağlantıları arttırmıştır.

Özellikle ekonomik süreçler, uluslararası sistemde karşılıklı bağımlılığın sık görüldüğü alanlar olmakta; karşılıklı bağımlılığı oluşturan en önemli faktörlerden birinin aktörler arası bağın kopması hâlinde ortaya çıkacak maliyet olduğu ifade edilmektedir. Özellikle petrol konusunda Keohane ve Nye'in verdiği örneğe bakıldığında, tüketeceği petrolün tamamını başka ülkeden ithal eden bir ülkenin durumunun karşılıklı bağımlılık çerçevesinde değerlendirilmesi gerektiği görülmektedir. Ayrıca karşılıklı bağımlılık çift taraflı bir etkileşim olup fiziki güçle doğru orantılı ele alınmamalıdır. Karşılıklı bağımlılık çerçevesinde daha küçük devletlerin, büyük devletlerin dış politika davranışlarında değişikliğe yol açabildiği gözlenebilmektedir (Keohane ve Nye 8-9).

Karşılıklı bağımlılık her zaman eşit derecede olmayabilir, bu durumda daha az bağımlı olan tarafın pazarlık gücünü elinde bulundurduğu görülmektedir. Bu asimetrik karşılıklı bağımlılık ilişkisinin gücü nasıl etkilediği ise hassasiyet (sensitivity) ve kırılabilirlik (vulnerability) kavramlarıyla açıklanmaktadır. Bir aktörün, bağımlılığın aksamasından doğan maliyetlerden olumsuz etkilenme derecesi hassasiyet kavramıyla açıklanırken; bu yeni durumun gerektirdiği politika değişiklikleri ise kırılabilirlik kavramıyla ele alınmaktadır (Demiryol 1439).

Avrupa Birliği'nin Enerji İhtiyacı ve İthalat Verileri

Çalışmada AB ve Rusya arasındaki karşılıklı bağımlılığın anlaşılabilmesi adına, Birliğin özellikle doğalgaz alanındaki üretim ve tüketim miktarlarıyla, Rusya'nın dünya enerji piyasasındaki yerinin açıklanması gerekmektedir.

AB ülkeleri kullandıkları enerjinin %40,8'ini petrolden, %24,7'sini doğalgazdan, %17'sini kömürden ve %6,1'ini ise yenilenebilir kaynaklardan sağlamaktadır. Birliğin kendi içerisindeki petrol ve doğalgaz rezervleri sadece Kuzey Denizi'nde bulunmaktadır. Ancak uzmanlara göre Kuzey Denizi'nde var olan kaynakların 25-30 yıl içerisinde tükeneceği düşünülmektedir. Dolayısıyla Birlik, enerji ithalatına eskisinden daha fazla bağımlı hale gelecektir (Caşın ve Kısacık 98).

Doğalgaz kullanımı ilk M.Ö. 900'lerde Çin'de başlamış, ancak boru hatları yoluyla taşınması ilk defa 1882 yılında ABD'de gerçekleşmiştir. Doğalgazın dünyada önemli bir enerji kaynağı olduğu fikri 1970'lerdeki petrol krizinden sonra ortaya çıkmıştır. Petrol krizi sonrası birçok sanayileşmiş Avrupa

ülkesi doğalgaz kullanımını artırmıştır (Bayraç 16). Doğalgazın taşınması için gereken altyapının ilk yatırım maliyetleri yüksek olmakla birlikte, marjinal maliyeti düşüktür. Birçok doğal kaynaktaki olduğu gibi, doğalgaza sahip olan ülkeler stratejik üstünlük sağlamaktadırlar. Özellikle Orta Asya ülkeleri Hazar Bölgesi ve Orta Doğu ülkeleri doğalgaz rezervlerinin yoğun olduğu bölgelerdir. Dolayısıyla bu enerji kaynağını politik bir araç olarak kullanmaktadırlar.

Dünyadaki doğalgaz rezervlerinde ilk sırada Rusya'nın yer aldığı görülmektedir. Rusya 2019 yılı itibarıyla, 38 trilyon metreküp bir rezerve sahipken, Rusya'yı 32 ile İran ve 24,7 trilyon metreküp ile Katar izlemektedir. Azerbaycan'ın doğalgaz rezervi ise 2,8 trilyon metreküptür. Dünyada toplam doğalgaz rezervi 2020 yılında 198,8 trilyon metreküpken, AB ülkelerinin toplam doğalgaz rezervi 0,7 trilyon metreküp olarak açıklanmıştır. Dolayısıyla bu rezervlerin %38'i Orta Doğu ülkelerinde, %32'si Bağımsız Devletler Topluluğu ülkelerinde, %2'si AB ülkelerinde bulunmaktadır (BP 2020: 32). Ülkelerin yıllık doğalgaz tüketimine bakıldığında, tüketimin en fazla Almanya'da olduğu, onu İngiltere ve İtalya'nın izlediği görülmektedir (BP 36). AB, sürekli artan doğalgaz tüketimine öz kaynaklarıyla karşılık verememekte, böylece doğalgaz tüketimindeki ithalat payı gittikçe artmaktadır (BP 30).

Avrupa Birliği'nin Enerji İhtiyacında Rusya Bağımlılığı

Doğalgaz ithalatında karşılıklı bağımlılık olgusunun ön plana çıkmasının sebeplerinden biri, üretim ve tüketim bölgelerinin birbirinden farklı olmasıdır. Sadece sıvılaştırılmış doğalgaz (LNG) tankerleri veya doğalgaz boru hatları ile taşınabilen doğalgaza sahip olan devletler, stratejik üstünlüğe sahip olmaktadır. Doğalgaz boru hatlarının geçtiği ülkeler de benzer şekilde jeopolitik öneme haiz olmaktadır. Doğalgaz ithal eden ülkelerin ödeme yükümlülükleri, petrole göre indekslenen doğalgaz fiyatları ve ülkeler tarafından getirilen ihracat yasakları, doğalgazın uluslararası ticaretinde zorluklar yaşanmasına neden olmaktadır (Bayraç 17).

AB Rusya'ya bağımlı olduğu kadar Rusya da enerji ihracatında AB'ye bağımlıdır. Rusya Birliğin en büyük enerji ithalatçısı konumundayken, AB ülkeleri de Rusya'nın en büyük enerji ihracatçısı konumundadır. Dünyanın en büyük doğalgaz rezervlerine sahip olan Rusya'nın gücü sadece kaynaklara

sahip olmasından değil, bölgedeki önemli petrol ve doğalgaz boru hatlarına ve ihrac limanlarına sahip olmasından da kaynaklanmaktadır. Bu durum Rusya'ya uluslararası politikada önemli bir güç sağlamakta, Rusya da bu doğrultuda enerji politikaları izlemektedir. Rusya, aynı zamanda AB'nin de en büyük doğalgaz ithalatçısı konumundadır. Birliğin yıllık ortalama doğalgaz tüketiminin %40'ı Rusya'dan karşılanmaktadır (BP 41). Birlik içerisinde doğalgaz ithalatının %75'ten fazlasını Rusya'dan yapan ülkeler bulunmaktadır. Bulgaristan, Romanya, Çekya, Estonya, Litvanya, Slovakya, Slovenya, Macaristan, Avusturya, Polonya ve Finlandiya bağlamda değerlendirilebilmektedirler (Eurostat). Bu ülkelerin Rusya'ya olan enerji bağımlılıklarının altında yatan en önemli neden, Rusya dışında alternatif tedarikçi ülkelere coğrafi açıdan erişim imkânları olmamasından kaynaklanmaktadır (Kakişım ve Kodaman 129).

Rusya'nın enerji stratejisi, Avrupa ülkelerini Rusya enerji kaynaklarına bağımlı hâle getirmektir. Dolayısıyla Rusya, AB ülkeleriyle arasındaki boru hatlarının geçtiği ülkeleri devre dışı bırakarak istediği fiyatı belirlemeye çalışmaktadır. Rusya, Birliği'nin enerji bağımlılığını sürdürebilmek ve kontrol edebilmek adına direkt boru hatları inşa etmeye özen göstermiştir. Bu bağlamda, Baltık Denizi'nden Almanya'ya ulaşan "Kuzey Akım"; Karadeniz altından geçerek Bulgaristan'dan giriş yapan "Güney Akım" ve Belarus ve Polonya üzerinden geçen "Yamal-Avrupa" boru hattı, önemli boru hattı projeleridir. Kuzey Akım I projesiyle Doğu Avrupa'daki transit ülkelere bağlı kalmadan Almanya'ya doğrudan doğalgaz ihrac etmeyi hedeflerken; Güney Akım projesiyle de Türkiye ve Ukrayna'yı devre dışı bırakmayı amaçlamıştır (Harsem and Claes 785-786). Kuzey Akım I projesinin başarısı, Kuzey Akım 2 boru hattının inşa edilmesine imkân tanımıştır. Gazprom'un öncülüğündeki bu projeye Fransa, Almanya ve Avusturya yönetimleri destek olurken, Orta ve Doğu Avrupa ülkeleri Gazprom'u Rusya'nın jeopolitik bir aracı olarak değerlendirip, karşı çıkmaktadırlar (Hamzaoğlu, *Rusya-Avrupa* 276-277).

Rusya dünyanın en büyük doğalgaz rezervlerine sahip olarak elde ettiği stratejik üstünlüğü; tüketici ülkeler açısından hem politik bir araç olarak değerlendirmekte hem de AB ülkelerine gaz ihrac ederek ekonomik gelir aracı olarak kullanmaktadır. Rusya, zengin doğal kaynakları sayesinde kendisinden enerji ithal eden ülkelerin bağımlılığını artırmaktadır. AB'nin ise alternatif

kaynaklar arayışının artacağı düşünülmektedir. Rusya'ya karşı düşünülen ilk alternatif İran olmakla birlikte, İran'ın ABD ile arasındaki sorunlar ve bazı AB ülkelerinin İran'la ilişkilerinin iyi olmaması, İran'ın ortak bir enerji politikası kapsamında alternatif olmasının önünde engel teşkil etmektedir. AB'nin İran dışındaki alternatiflerinden bir diğeri Cezayir'dir. AB'nin doğalgaz ithalatında Rusya'dan sonra gelen Cezayir ile Rusya'nın enerji arzı konusunda imzaladığı anlaşmalar, Birliğin ithalatını engellemektedir (Dursun 240). Ayrıca, Rusya kendisine alternatif olabilecek Türkmenistan, Kazakistan ve Özbekistan gibi ülkeleri ikili anlaşmalar yoluyla kendine bağlama stratejisi izlemektedir (Broache 233).

AB bu ülkeler dışında Hazar Bölgesi'ndeki doğalgaz kaynaklarına ulaşmaya çalışmaktadır. Bölgenin doğalgaz kaynakları açısından zenginliği, AB'nin bölgeye yönelik enerji politikaları oluşturmasını gerektirmektedir. Ancak, Birliğin stratejik çıkarımının bulunduğu Hazar Bölgesi, Sovyet yönetiminden kalma boru hatları ve ulaşım yolları nedeniyle, enerji kaynaklarının dış piyasalara ulaştırılmasında zorluk çekmektedir. Bu zorluğu Rusya'nın tekelindeki enerji şirketleri üzerinden enerji ihraç ederek aşmaya çalışan Orta Asya ülkeleri de Rusya ile karşılıklı bağımlılık ilişkisine girmek zorunda kalmıştır (Krickovic 4-5).

Rusya'nın uyguladığı karşılıklı bağımlılığı artırmaya yönelik enerji politikası kapsamında doğalgaz fiyatlarını artırması, Birliğin Rusya'ya alternatif yollar aramasının sebeplerinden biri olmakta; 2006, 2009 ve 2013 yıllarındaki doğalgaz kriziyle dönüşen AB-Rusya ilişkilerinin enerji güvenliğindeki etkisi, Birliği yeni yollar aramaya teşvik etmektedir. Ukrayna-Rusya krizi, karşılıklı bağımlılık olgusunun ülkelerin dış ilişkilerini etkilemesinin önemli bir örneğidir (Zheng 2-3). Ukrayna'nın petrol ve doğalgazda Rusya'ya %80 dolaylarında bağımlı olması, Ukrayna'nın Avrupa kıtasıyla ilişkilerini doğrudan etkilemektedir. Bu enerji bağımlılığı sebebiyle Ukrayna'nın Batı ile ilişkileri Rusya tarafından kontrol edilmektedir. Rusya'dan ithal edilen doğalgazın Ukrayna topraklarından geçerek Birlik topraklarına gelmesi, Rusya-Ukrayna arasındaki krizden Birliğin doğrudan etkilenmesine yol açmıştır. Rusya-Ukrayna krizinden etkilenen AB, enerji arz güvenliğiyle ilgili politikalar geliştirmeye başlamış ve Rusya'ya enerji bağımlılığını azaltması gerektiğini fark etmiştir. Sonuçta, ülkelerin yaşadığı siyasi krizlerin Birliğin enerji ithalatını mümkün olduğu kadar az etkilemesi hedeflenmiştir (Aslanlı 39).

AB, Rusya'ya olan enerji bağımlılığını azaltabilmek adına birçok proje yürütmektedir. Bunlardan biri olan Nabucco Doğalgaz Boru Hattı Projesi, 2002 yılında ABD desteği ile Avusturya, Macaristan, Romanya, Bulgaristan ve Türkiye tarafından imzalanmıştır (Wisniewski 61). AB ülkelerine doğalgaz taşımayı amaçlayan projede, Rusya ve Cezayir'den sonra önemli bir gaz ihracatçısı konumunda bulunan İran, Rusya'nın alternatifi olarak görülmüştür. Rusya, kendi enerji kaynaklarının AB ülkelerine ulaşımı konusunda denetimi elinde tutmak isterken, Hazar Bölgesindeki doğalgazın yine kendi denetimindeki yollardan Birliğe ulaşmasını hedeflemektedir. Dolayısıyla, Birliğin doğalgaz ithalatında yeni alternatifler aramasına karşı çıkmaktadır. AB ülkelerine kendinden başka enerji ihracatçısı olmasından memnun olmadığından, alternatif girişimleri engellemek adına yeni politikalar yürütmeye çalışmaktadır. 2007 yılında İtalya ile Güney Akım Boru Hattı'nı hayata geçirmeye kalkması, Orta Asya'da bulunan diğer doğalgaz tedarikçisi ülkelerle yüksek miktarlarda doğalgaz alım sözleşmeleri imzalayacağını duyurması, bu engelleme politikaları çerçevesinde yürütülen çalışmalardandır. Ayrıca, Rusya'nın Bulgaristan ve Yunanistan ile faaliyete geçirdiği Güney Akım Doğalgaz Boru Hattı projesi de Nabucco'ya alternatif olarak Rusya tarafından geliştirilen projelerden bir diğeridir (Dursun 228). Nabucco ile hemen hemen aynı rotaya sahip olan Güney Akım Projesinin en önemli amacı, doğalgazın Avrupa'ya Rusya'nın kontrolünde gidebilmesi için engelleri kaldırmaktır (Sıvış 1379). Nabucco boru hattının finansmanı ile ilgili ticari ve finansal problemler yaşanması ve tedarikçi ülkelerin boru hattına sağlayacağı doğalgaz miktarında belirsizlikler olması sebebiyle Nabucco gerçekleştirilememiş (Kakışım ve Kodaman 131-132); 28 Temmuz 2013 tarihinde proje sonlandırılmış ve Trans-Adriyatik doğalgaz boru hattına öncelik verileceği açıklanmıştır (Almammadov 47). Ayrıca Güney Akım'dan sonra uygulanan Türk Akım Projesiyle iki aşamalı bir süreç öngörülmüş; ilk hat üzerinden Türkiye'ye doğalgaz akışı planlanmış, ikinci hat yoluyla Güney Avrupa'daki ülkelere doğalgaz ihracatı yapılması mümkün olmuştur (Gazprom).

AB, enerji güvenliği kapsamında Rusya ile herhangi bir çatışma yaşamadan alternatif enerji temin yolları arayışını sürdürmektedir. Orta Asya ülkelerinin sahip olduğu enerji kaynakları da Birliğin dikkatini çekmektedir. AB ülkeleri günümüzde en büyük enerji ithalatçısı konumunda bulunan Rusya'ya olan karşılıklı bağımlılığını azaltmak adına doğalgaz kaynakları açısından

zengin olan Azerbaycan ile iş birliği yapmaya çalışmaktadır (Oktay 88). Bu durum Birliğin bağımlılığını tamamen bitirmemekle birlikte, Rusya'nın tekelini kırması açısından oldukça önemlidir. 2004-2010 yılları arası Azerbaycan'da doğalgaz üretimi 5 milyar metreküpten 26 milyar metreküpe çıkmış, 2025 yılına kadar 50 milyar metreküp seviyesine çıkacağı öngörülmüştür. AB ülkelerinin doğalgaz ihtiyacının %70'inin ancak ithal gazla karşılanacağı ve 2030 yılında bu oranın %85 dolaylarına çıkacağı tahmin edilmektedir. Günümüzde AB'nin mevcut doğalgaz ithalat verilerine bakıldığında, Azerbaycan'dan ithal edilen doğalgazın Birliğin toplamda ithal ettiği gazın yaklaşık %2'sini oluşturduğu görülmektedir (BP 41). Bu oranın önümüzdeki yıllarda artacağı düşünölmektedir.

Avrupa Birliği'nin Alternatif Çözümü: Azerbaycan

Azerbaycan ve AB ilişkilerinin enerji boyutu ele alınmadan önce ilişkilerin tarihsel perspektifinden ve özellikle tarafların karşılıklı beklentilerinden bahsedilmesi önemlidir. İlişkilerin nasıl geliştini anlamak açısından öncelikle Azerbaycan Komşuluk Politikası kapsamında değerlendirilecek, AB için neden önemli olduğu ortaya konmaya çalışılacak ve AB'nin Azerbaycan'a yönelik tutumu irdelenecektir.

Avrupa Birliği Komşuluk Politikası Kapsamında Azerbaycan ile İlişkiler

Sovyetler Birliği'nin 1991 yılında dağılmasından sonra Sovyet Sosyalist Cumhuriyetleri'nin bağımsızlıklarını ilan etmesiyle, AB bu istikrarsız bölgelerle komşu olmuş, onlara güvenlik temelinde yaklaşmıştır (Dilaver 52). Bu dönemde Ortak Dış ve Güvenlik Politikası altında Azerbaycan'a yönelik bir siyasi program oluşturmuştur. Bu kapsamda, Azerbaycan ile 1996'da imzalanan, 1999 yılında yürürlüğe konulan Ortaklık ve İşbirliği Antlaşması, ikili ilişkilerin ticari açıdan genişletilmesinde önemlidir. Bunun dışında AB ile Azerbaycan arasında demokratik değerler, insan hakları, çevre, teknoloji ve doğalgaz gibi alanlarda karşılıklı iş birliğini yapılması planlanmıştır (Merdan 242).

Avrupa Komisyonu'nun 2004 yılında 10 üye ülkenin katılımından hemen sonra AB Komşuluk Politikası Stratejisi'ni yayınlaması AB-Azerbaycan ilişkilerine ivme getirmiştir. AB Komşuluk Politikası kapsamına dahil edilen 16 ülkenin büyük çoğunluğu Akdeniz ülkeleriyken 6 tanesi ise doğu komşuları olan Azerbaycan, Gürcistan, Ermenistan, Ukrayna, Belarus ve Moldov-

ya'dan oluşmaktadır. Azerbaycan, Gürcistan ve Ermenistan'ın katılımında o dönemde Kafkas ülkelerindeki lobi çalışmaları etkili olmuştur. Rusya ise AB ile daha 'eşit' bir temelde iş birliğini geliştirmeyi tercih ederek, dört 'ortak alan' (ekonomik, özgürlük, güvenlik ve adalet, dış güvenlik) geliştirmeyi tercih ederek katılımı reddetmiştir (Smith 759). Politikaya dahil olan ülkeler için finansal konuları düzenlemek adına 2007'den itibaren European Neighbourhood and Partnership Instrument (ENPI) Programı, 2014 yılından itibaren ise European Neighbourhood Instrument (ENI) Programı uygulanmıştır. 2017 yılından itibaren ise AB ile Azerbaycan, Ortaklık ve İşbirliği Anlaşması'nın güncellenmesi için müzakerelere başlanmıştır (Merdan 345).

Avrupa Birliği'nin Azerbaycan Tutumu

AB'nin Azerbaycan politikasına bakıldığında, ilk başta ülkeleri coğrafi olarak gruplayarak politika geliştirme durumunun Güney Kafkasya ülkeleri için de geçerli olduğu görülmektedir. Azerbaycan, Ermenistan ve Gürcistan'ın oluşturduğu Güney Kafkasya, Birliğin genel olarak Güney Kafkasya politikası kapsamında değerlendirilmektedir. Güney Kafkasya'ya yönelik AB politikası ise güvenlik ve enerji konuları çerçevesinde yürütülmektedir. Enerji kaynaklarının dağılımı ve kullanımı konusunda dünyadaki adaletsiz dağılım, enerji kaynaklarının denetiminin önemini artırmaktadır. Sınırlı doğal kaynağa sahip olmakla birlikte yüksek tüketim oranlarına sahip olan AB ülkeleri Hazar Bölgesi'ni, özellikle de Azerbaycan'ı, enerji ithalatında Rusya'ya önemli bir alternatif olarak değerlendirmektedir. Bu bölgede Rusya etkisinin sınırlandırılabilmesi adına, bölgedeki ülkelerin bağımsızlığını desteklemiş, ülkelerin demokratik düzenlerini kurabilmeleri adına yardım etmiştir (ENP).

2006 yılı itibariyle Güney Kafkasya ülkeleri ile Komşuluk Politikası çerçevesinde eylem planları imzalayan AB, üç ülkeyle de benzer konular bağlamında ilişki kurulmasını ve yardım yapılmasını öngörmüştür (Sierra 645-646). Ancak, Azerbaycan'ın Avrupa Komşuluk Politikasından beklentileriyle, Ermenistan ve Gürcistan'ın beklentileri birbiriyle örtüşmemektedir. Gürcistan, Komşuluk Politikasını AB üyeliği sürecinde hazırlık dönemi olarak değerlendirirken; dış politikasında Rusya'ya bağımlı olan Ermenistan, AB ile ekonomik iş birliği konularına odaklanmaktadır. Bu iki ülkeden farklı olarak Azerbaycan'ın Avrupa Komşuluk Politikası kapsamındaki yardımlara ihtiyacı bulunmamaktadır. Diğer ülkelere nazaran önemli miktarda petrol

ve doğalgaz kaynaklarına sahip olan ve bu kaynakları Rusya'dan bağımsız bir şekilde ihraç edebilen Azerbaycan'ın, AB ile kurduğu enerji diyalogu Komşuluk Politikası dışındaki kanallar yoluyla gerçekleştirilmektedir (Oktay 89-90). Azerbaycan, enerji alanındaki stratejik konumunu bir baskı aracı olarak değerlendirmek yerine; ülke çıkarını artırma ve Dağlık Karabağ sorununun çözülmesi adına küresel ve bölgesel aktörlerle enerji alanında iş birliği yapma yolunu tercih etmiştir (Erhan ve Gürbüz 297).

Dağlık Karabağ sorunu AB-Azerbaycan ilişkilerinde önemli bir yere sahiptir. Ermeni ve Azeri Karabağlıların yaşadığı Dağlık Karabağ'da Çarlık Rusya'nın dağılması ile başlayan sorunda; Azerbaycan toprak bütünlüğünü korumaya, Ermenistan ise topraklarını genişletmeye yönelik politikalar izlemektedir. Sorun sadece olayın iki tarafını değil, Türkiye, Rusya, İran ve AB'nin politikalarını de yakından ilgilendirmiştir (Kasım 174).

Avrupa Komisyonu Dağlık Karabağ sorununa çözüm arayışında olmuş, 2002 yılında sorunun barışçıl yönlerle çözülmesi savunulmuştur (Merdan 351). AB, 1994 yılında Dağlık Karabağ sorunu çözümü için ABD, Rusya ve Fransa'nın oluşturduğu Minsk Grubu sürecini desteklemiştir (Hamzaoğlu, *Komşuluk Politikası* 499). Ancak, 2016 yılında yaşanan çatışmalarda aktif olamamış, yapılan açıklamalarda taraflara ateşkes çağırısı yapıldığı görülmüş, AGİT Minsk Grubu'nun çalışmalarının desteklendiği ifade edilmiş ve Dağlık Karabağ sorununun güç yoluyla değil, barışçıl yöntemlerle çözülmesi gerektiği vurgulanmıştır (EEAS).

Eylül 2020'de Azerbaycan ve Dağlık Karabağ Cumhuriyeti arasında yaşanan savaş sonrası, Kasım 2020'de Dağlık Karabağ'ın şehri olan Şuşa'nın Azerbaycan kontrolüne girdikten sonra Rusya Devlet Başkanı Putin arabuluculuğunda Azerbaycan ve Ermenistan tarafından ateşkes antlaşması imzalanmıştır. Bu süreçte Birleşmiş Milletler çatışmaları kınarken AB ise Azerbaycan ile Ermenistan arasındaki çatışmaların ciddi endişe kaynağı olduğunu belirterek, taraflara askeri hareketliliğin durdurulması çağrısında bulunmuştur (CNNTÜRK).

Avrupa Komşuluk Politikası kapsamındaki Azerbaycan'a yönelik yayınlanan Eylem Planlarında Azerbaycan'ın toprak bütünlüğü konusuna değinildiği görülmektedir. Ancak, Ermenistan'a yönelik Eylem Planlarında ise "halkların self-determinasyon ilkesini de kapsayan uluslararası norm ve ilkeler

temelinde AGİT Minsk Grubu'nun çatışma çözüm çabalarına verilen siyasi desteği artırmak" ifadesinin kullanıldığı görülmektedir (ENP). Bu durum, Birliğin yaptığı açıklamalarda ülkelerin politikaları çerçevesinde farklı yorum yaptığını göstermektedir. Avrupa Komşuluk Politikası kapsamında Ermenistan'ı Avrupa medeniyetinin parçası olarak gören AB, Azerbaycan ile enerji alanında ticari ilişkiler içerisinde olduğu için, sorunda belli bir tarafın yanında olmayı tercih etmemiştir. Rusya'nın bölgede çıkarlarının olması, Birliğin kendi çıkarlarını garanti altına alarak sorunun çözümüne yönelik hareket etmesini engellemekte, bunun yerine sorunun insani ve sivil yönlerine odaklanmasına sebep olmaktadır (Dilaver 59). Dolayısıyla Birliğin hedefi; Ermenistan'ın self-determinasyon ilkesi ve Azerbaycan'ın da toprak bütünlüğü ilkesi çerçevesinde uzlaştırılarak, iki taraf açısından da kabul edilebilen bir politika uygulayabilmektir. Dağlık Karabağ sorununun çözülmesi sonrası Birliğin Azerbaycan ile ilişkilerinin hangi siyasal düzlemde yürütüleceği konusu ise yeni bir araştırma konusu olacaktır.

Avrupa Birliği Azerbaycan İlişkilerinde Enerji Faktörü

Küreselleşme ve karşılıklı bağımlılık olgularının dünya siyasetinde önemli bir yer kaplamaya başlamasıyla birlikte, ülkeler özellikle karşılıklı bağımlılık yüklerini azaltmanın yollarını aramaya başlamışlardır. AB ülkeleri bu doğrultuda hareket etmiş, artan enerji ihtiyacı karşısında Rusya tekeline kırmak için çalışmış ve Azerbaycan'ı alternatif olarak değerlendirmiştir (Hekimoğlu 87). Soğuk Savaş sonrası Azerbaycan'ın iç ve dış politikası, Karabağ sorunu ve enerji kaynaklarının uluslararası pazarlara ulaştırılması konuları çerçevesinde gelişim göstermiştir. Dolayısıyla ülkenin dış politikasının şekillenmesinde jeopolitik faktörlerin ve sahip olduğu doğal kaynakların etkili olduğu söylenebilmektedir. Dağlık Karabağ sorunu jeopolitik faktörlerin bir sonucu olarak değerlendirilirken, Batı ile yakın ilişkilerin kurulması ve Batı'nın enerji sağlayıcılarından biri olma düşüncesi, Azerbaycan'ın sahip olduğu enerji kaynaklarının bir sonucu olarak görülmektedir (Nuriyev 156).

Azerbaycan, Hazar Bölgesi'nde bağımsızlığını kazanan diğer devletlerden farklı bir politika izleyerek, Rusya'ya olan bağımlılığını sona erdirmeyi tercih etmiştir. Sovyetler Birliği döneminde enerji transferi için merkezi sisteme bağlı olan Azerbaycan, bağımsızlığını kazandıktan sonra açık denizlere erişimi olmayan Hazar Bölgesi'nin batısında yer alması dolayısıyla jeopolitik açıdan Rusya'dan daha az etkilenmiş ve enerji politikasını Rusya'dan bağım-

sız olarak sürdürmeye çalışmıştır. Bu durum Rusya'nın Hazar Bölgesi'nde enerji kaynaklarının dağıtımındaki tekeli kırmıştır. Dolayısıyla Azerbaycan, bölgesel ve küresel anlamda alternatif bir enerji kaynağı olarak, dünya siyasetindeki stratejik konumunu güçlendirmeye başlamıştır (Memmedli 209). Hazar Bölgesi'nin zengin enerji kaynaklarının büyük bir bölümü Azerbaycan'ın kıyılarında bulunmaktadır. Ayrıca Rusya'nın dünyanın en büyük enerji ithalatçısı olmasından kaynaklanan politikaları sonucu enerji güvenliği konusunda diğer ülkelerin duyduğu endişe, Azerbaycan'ın önemli bir alternatif olmasına imkân tanımıştır (Dikkaya ve Tıgılı 103). Hazar Bölgesi'nde yer alan Azerbaycan'ın, açık denizlere erişiminin olmaması, ülkenin enerji kaynaklarının dünya pazarlarına ulaşımında zorluklar yaşanmasına sebep olmuştur. Azerbaycan bu zorlukları aşmak için alternatif ulaşım koridorları oluşturmaya çalışmış, bunun için transit ülkelerle ilişkiler geliştirmiş ve ihracat potansiyelini artırmayı hedeflemiştir (Almammadov 43).

2006 yılında Komşuluk Politikası çerçevesinde imzalanan eylem planlarının yanı sıra; 'Enerji Alanında Stratejik Ortaklığa Dair Anlaşma Memorandumu' imzalanarak enerji alanında ilişkilerin geliştirilmesi konusunda da çalışmalar başlatılmıştır (European Commission, *Enerji Alanında*). Azerbaycan yasalarının AB müktesebatı ile uyumlaştırılması, enerji arz güvenliğinin sağlanması, enerji tasarrufu ve iklim değişikliği önlemlerinin yer aldığı enerji talep yönetim politikası oluşturmak gibi hedefleri olan memorandumun, günümüz Azerbaycan-AB enerji iş birliğinin temelini oluşturduğu söylenebilmektedir (Memmedli 211-212).

AB'nin Hazar Bölgesi'ne yönelik politikası incelendiğinde, Birliğin hem ortak hem de bireysel politikalar takip ettiği görülmektedir. TACIS TRACECA, INOGATE gibi AB programları ortak politikalar kapsamında değerlendirilmektedir ancak bunlar arasında Hazar petrolü ve doğalgazının AB'ye ulaşımını sağlayacak bir boru hattı projesi bulunmamaktadır (Dursun 230). Bu bağlamda yapılan teknik, çevresel değerlendirmeler ve maliyet hesapları sonucunda, Hazar Bölgesi'ndeki enerji kaynaklarının AB'ye en ucuz ulaşım şeklinin, enerji kaynaklarının Gürcistan'a ulaştıktan sonra, Boğazlardan tankerler yoluyla deniz üzerinden Birlik ülkelerine taşınması olarak tespit edilmiştir. Ancak Boğazların güvenliği ve çevre kanunları çerçevesinde tankerlerin geçişi zaten limite ulaşmıştır. Bir diğer alternatif, Gürcistan'a gelen enerji kaynaklarının Romanya ve Bulgaristan üzerinden AB pazarına ulaşmasını

sağlamaktır. Ancak bu durumun da siyasi engelleri bulunmaktadır (Dursun 231). Dolayısıyla Bakü-Tiflis-Ceyhan (BTC) Boru Hattı üzerinden yapılan taşımacılık en uygun yol olarak görülmektedir.

Avrupa Birliği'nin Enerji Temini Konusunda ABD Etkisi

BTC projesi de Nabucco gibi Rusya'nın karşı çıktığı projelerden biridir. Geçmiş 1989 yılına dayanan, 2006 yılında kurulumu biten BTC Boru Hattı, başından beri AB ve ABD'nin desteğini görmüştür. Azerbaycan, Gürcistan ve Türkiye arasında gerçekleştirilen başarılı bir ekonomik ve ticari iş birliği projesi olan BTC; sadece bu katılımcı ülkelerin yararına olmamış, Orta Asya devletlerinin bölge politikalarının şekillenmesinde rol almalarına imkân tanımış ve AB'nin enerji kaynaklarına ulaşımında önemli bir alternatif olmuştur (Hekimoğlu 78).

Rusya tarafından geliştirilen Kuzey-Güney Koridorunun alternatifi olarak ABD tarafından desteklenen Doğu-Batı Koridoru bağlamında, Azerbaycan hem kaynak ülke olarak değerlendirilmiş hem de transit ülke olarak ele alınmıştır. Orta Asya doğalgaz rezervlerinin Rusya ve İran kontrolü olmadan kullanılabilirdiği tek alternatif olan Azerbaycan; Bakü-Tiflis-Ceyhan Boru Hattı, Bakü-Tiflis-Erzurum Boru Hattı projeleri yoluyla jeopolitik önemini artırmış ve önemli bir enerji kaynağı alternatifi olarak ortaya çıkmıştır (Ateş 1).

ABD'nin enerji konusunda AB ülkelerini bir pazar olarak görmektedir. Birliğin gittikçe artan oranda dışa bağımlı olacağı gerçeğinden hareketle ABD, AB'ye LNG ithalatı sürecinde kendine pazarda yer bulmaya çalışmaktadır. AB'nin doğalgaz ithalatının yaklaşık %15'i LNG olarak gerçekleştirilmektedir. Trump döneminde uzun bir aradan sonra ilk defa doğalgaz ihracatı yapar konuma gelen ABD, dış ticaret açığını azaltmak adına AB ülkelerine LNG ihraç etmeyi amaçlamaktadır. Boru hatlarıyla aktarılan Rus doğalgazına göre daha pahalıya mal olan ABD'nin ürettiği LNG, Rusya ile rekabet sürecinde indirimli satılmaktadır. Ancak Güneydoğu Avrupa, Baltık coğrafyası ve Orta Avrupa'da LNG terminallerine erişim olmaması (Nesimoğlu 237-238), boru hatlarıyla gelecek doğalgazın önemini artırmakta, AB ülkelerinin doğalgazda Rusya'dan farklı alternatif arayışını sürdürmesine yol açmaktadır.

TANAP ve TAP'ın AB Enerji Politikasındaki Yeri

Doğu-Batı Koridoru kapsamında faaliyete geçen son projeler Trans-Anadolu Doğalgaz Boru Hattı Projesi (TANAP) ve Trans-Adriyatik Doğalgaz Boru Hattı Projesi (TAP) şeklinde sıralanabilmektedir.

AB 2008 yılında yayınladığı eylem planı ile Güney Gaz Koridoru (GGK) oluşturulması için çalışmalara başlamıştır. Özellikle Azerbaycan üzerinden karşılanacak enerjinin Birlik ülkelerine gelişi esnasında Türkiye gibi transit ülkelerin önemli olduğu ifade edilmiştir (Kardaş 4). Doğu-Batı Koridoru ve Güney Gaz Koridoru çalışmaları çerçevesinde ortaya çıkan TANAP projesinde Türkiye ve Azerbaycan'ın yoğun çabası vardır (Kakışım ve Kodaman 132). AB-Türkiye arasında var olan enerji iş birliği, özellikle doğalgaz bağlamında Türkiye'nin stratejik öneme sahip olduğu çeşitli boru hattı projelerinin gündeme gelmesine yol açmıştır.

Dünyanın en önemli doğalgaz yataklarından biri olan Şah Deniz'i geliştirme çalışmaları 2000'li yıllarda sonuç vermeye başlamıştır. Azerbaycan, ana tedarikçi bölgesi olan Şah Deniz I ve Şah Deniz II bölgesinden başlangıçta yıllık 16 milyar metreküplük doğalgazın 10 milyar metreküplük bölümünü TANAP ile Yunanistan, Arnavutluk, İtalya'ya taşımayı öngörmekte; TAP ile ilerleyen dönemlerde diğer Avrupa ülkelerine taşımayı hedeflemektedir. 10 milyar metreküplük kısmın daha sonra 20 milyar metreküpe çıkması da planlanmaktadır. Rusya'ya alternatif olarak başlatılan bu projelerle, Birliğin doğalgaz ihtiyacının gittikçe artan oranda karşılanması öngörülmektedir (Dikkaya ve Tıgılı 108).

TANAP, Azerbaycan'ın Şah Deniz yataklarında üretilen doğalgazı, Türkiye ve AB ülkelerine taşımak amacıyla kurulmuştur. TANAP'ın Türkiye sınırları içerisinde 2015 yılında başlayan inşaa çalışmaları 2018 yılında tamamlanmıştır. TANAP projesi için öngörülen 4 aşamanın ilki 2018'te ilk gaz akışıyla gerçekleşmiştir. 2020'de yıllık 16 milyar metreküp olması planlanan kapasitenin, 2023'te 23 milyar, 2026'da 31 milyar metreküp seviyesine ulaşması hedeflenmektedir. TANAP, Türkiye ve Avrupa için uygun fiyat ile doğalgaz alım imkânı sunarken, arz güvenliğini desteklemekte; Azerbaycan'ın sahip olduğu doğalgaz kaynaklarının yeni pazarlara ulaştırılmasına da yardımcı olmaktadır (TANAP 4). TANAP ile AB ülkeleri arasındaki bağlantının TAP projesiyle devamı planlanmaktadır. Azerbaycan, Haziran 2013'te, Şah Deniz

II yatağından çıkarılan doğalgazın Avrupa'ya gaz taşınması için Trans-Adriyatik (TAP) Doğalgaz Boru hattını seçmiştir. Türkiye-Yunanistan sınırından başlayarak İtalya'ya kadar uzanan TAP ile Hazar Bölgesi doğalgazının AB ülkelerine ulaşması amaçlanmıştır (Kakışım ve Kodaman 132-133).

Güney Kafkasya ülkelerinden biri olan Azerbaycan'ın, Hazar Denizi'ne kıyısı olması ve bölgenin doğalgaz ve petrol kaynaklarına sahip olması dolayısıyla bölgede stratejik önemi bulunmaktadır. Azerbaycan kaynaklı doğalgazın Avrupa'ya taşınması hem Türkiye'ye hem de Avrupa'ya güvenli bir enerji koridoru fırsatı sunmuştur. Bu bağlamda sadece AB değil, Türkiye de bugüne kadar Rusya ve İran'dan ithal ettiği yüksek maliyetli doğalgazın yerine daha ucuz doğalgaz erişimine kavuşacaktır. Bu durumun, Rusya ve hatta İran gibi aktörler karşısında Avrupa'nın, Azerbaycan gibi yeni bir alternatifte sahip olmasının enerji güvenliği açısından konumunu rahatlatacağı öngörülmektedir (Dikkaya ve Tıǧlı 113).

Bu veriler ışığında, Hazar Denizi'nden Avrupa ülkelerine uzanan Güney Gaz Koridorunun TANAP aracılığıyla AB ülkelerinin Rusya'ya olan bağımlılığını azaltacak bir proje niteliği taşıdığı düşünülmektedir. Azerbaycan kaynaklı Şah Deniz doğalgazının Türkiye üzerinden Avrupa'ya taşınması, Avrupa'nın Rusya karşısında elde edeceği önemli bir alternatif olarak değerlendirilmektedir. Dolayısıyla AB Azerbaycan'ın Rusya'dan bağımsız enerji politikası izlemesini ve özellikle TANAP aracılığıyla yapacağı doğalgaz ihracatını desteklemektedir.

Son olarak Azerbaycan alternatifinin dışında son zamanlarda önem kazanan Doğu Akdeniz havzasında keşfedilen doğalgaz rezervlerine değinmek gerekmektedir. Bölgedeki keşfin siyasal, ekonomik ve hukuki tartışmalara yol açtığı görülmektedir. Özellikle deniz yetki alanları konusunda devletlerin görüş ayrılıkları uluslararası ilişkilerde ve uluslararası hukuk alanında sorunlar ortaya çıkarmıştır. Doğu Akdeniz havzasından çıkarılacak doğalgazın uluslararası piyasalara nasıl ulaştırılacağı konusu önem kazanmış ve boru hatlarının güzergahının belirlenmesi yeni anlaşmaları gündeme getirmiştir. Bilindiği üzere AB, deniz alanları ile ilgili konularda Güney Kıbrıs Rum Kesimi'ni (GKRY) desteklemekte, Kuzey Kıbrıs Türk Cumhuriyeti'ni (KKTC) tanımamaktadır. Doğu Akdeniz doğalgazının İtalya ve Yunanistan üzerinden Avrupa'ya taşınması için boru hatları inşa edilmesini desteklemektedir. GKRY'nin desteği ile hareket ederken, maliyeti düşürmek için

boru hatlarının Türkiye üzerinden geçmesi konusuna sıcak bakmamaktadır. Ancak Doğu Akdeniz enerji kaynaklarının kullanılmasının Rusya'ya karşılıklı bağımlılığı azaltacağı yönünde bir fikir ileri sürmek çok mümkün değildir. Bunun en önemli sebebi, Rusya'nın doğalgaz rezervi yaklaşık 40 trilyon metreküpken, Doğu Akdeniz doğalgaz rezervinin 3 trilyon metreküp olmasından kaynaklanmaktadır. Dolayısıyla Doğu Akdeniz doğalgazının Rusya'ya olan bağımlılığı azaltması mümkün görünmemekte, ancak enerji kaynaklarını çeşitlendirme açısından önem teşkil ettiği ifade edilebilmektedir (Yalçın).

Sonuç olarak, AB'nin Azerbaycan ve Hazar kaynaklarına ihtiyacı vardır ve bölgesel aktör olmak isteyen AB, Doğu Ortaklığı programı ve politikalarına önem vermeye başlamıştır. Böylece güvenlik tehditlerine karşı tedbir alınırken, sahip olduğu değerlerin komşulara ihraç edilmesi stratejisini de uygulamaya çalışmıştır (Merdan 347). Azerbaycan açısından bakıldığında ise, sahip olduğu hammaddeyi Avrupa gibi güvenilir pazara ulaştırması açısından AB'ye ihtiyaç duymaktadır (Hamzaoğlu, *Komşuluk Politikası* 508). Bu bağlamda bakıldığında Azerbaycan-AB ilişkilerinde de karşılıklı bir bağımlıktan söz etmek mümkündür ve bu da ortak politikalarına yansımaktadır.

Sonuç ve Değerlendirme

Günümüzde enerji güvenliği sadece enerji kaynaklarının korunmasını ifade etmemekte; emniyetli, güvenli, sürdürülebilir ve maliyetinin karşılanabileceği enerjinin temin edilmesi anlamına da geldiği bilinmektedir. Dünyada yaşanan krizlerde, Avrupa'da enerji temininde sorun yaşanması, Birliğin enerji güvenliği ile ilgili yeni stratejiler geliştirmesine ve özellikle Rusya'ya olan karşılıklı bağımlılığını azaltmaya çalışmasına yol açmıştır.

Dünyada enerji ithalatındaki en önemli konulardan biri, enerji kaynaklarının en ucuz yollardan gereken yerlere ulaşması değil; kaynakların taşındığı boru hatlarının güvenli ve müttefik olan devletlerden geçerek ulaşımın sağlanmasıdır. Bu durum tüm dünyada olduğu gibi Hazar Bölgesi'ndeki enerji kaynaklarının aktarımında da benimsenmektedir. Enerji rezervleri açısından dünyada en üst sırada bulunan Rusya ile Soğuk Savaş döneminde sonra da devam eden ABD çekişmesi enerji konusunda sürmektedir. Dünyadaki enerji güzergâhını mümkün olduğu kadar kontrol etmek isteyen bu iki ülkenin uluslararası ekonomi politikaları, bölge kaynaklarının AB

ülkelerine transferinde başta Türkiye'nin olmak üzere, Gürcistan ve Azerbaycan'ın stratejik konumunu güçlendirmiştir.

Sovyetler Birliği'nin dağılması enerji açısından dışa bağımlı olan AB ülkelerini farklı alternatiflere yöneltmiştir. Doğalgaz ve petrol konularında oluşan yeni pazarlar AB'yi iyi bir müşteri, Kafkas ülkelerini ise iyi bir pazar yapmıştır. Azerbaycan da bu ülkelerden birisidir. AB ülkelerinin Rusya ile çeşitli gaz anlaşmaları olmasına rağmen, küresel süreçte ortaya çıkan 2008 Gürcistan-Rusya Savaşı ve 2009 Ukrayna'da yaşanan sorunlarda gaz kesintisi gibi siyasi gündemler AB'yi Rusya'ya karşı alternatif geliştirme yoluna sokmuş ve enerji güvenliği hususunda tedirgin etmiştir. Ancak unutulmamalıdır ki AB ülkeleri ulusal çapta da enerji politikaları yürütmektedir. Örneğin, Avrupa'daki birçok ülkenin bazı enerji şirketlerinin Rusya'nın Gazprom firması ile anlaşmaları olduğu düşünüldüğünde AB'nin enerji güvenliği politikasının güçlenememe nedeni anlaşılmaktadır. Ülkeler bu konuda daha çok ulusal çapta politikalar uygulamışlardır.

Önümüzdeki yıllarda Azerbaycan'ın sahip olduğu doğalgaz rezervleri ve oluşturulan boru hatları aracılığıyla Birliğe ulaşan doğalgazın %7'sinin Azerbaycan kaynaklı olacağı düşünülmektedir. Ancak, ekonomik anlamda yardıma ihtiyacı olmayan ve bağımsız politikalar izleyebilen bir Azerbaycan'ın, AB'nden beklentisinin Birlik ülkeleri ile ikili ilişkiler kurmak olmadığı bilinmektedir. AB ile Azerbaycan arasında enerji güvenliği üzerinden kurulan ilişkilerin devam ettirilmesi bir anlamda Azerbaycan'ın beklentilerinin karşılanıp karşılanmamasıyla da şekillenebilecektir. Azerbaycan açısından da Dağlık Karabağ sorununun çözümünde uzlaşmacı olan bir AB söz konusudur. Özellikle siyasi ilişkilerin her noktasında bu uzlaşmacı tutum AB tarafından vurgulanmıştır. Bunun nedeni güvenliğin AB için her zaman önemli olmasıdır. Rusya'daki küresel alandaki siyasi dalgalanmalar güvenliği ön planda tutan AB için tehdit olarak değerlendirilmekte; bu bağlamda Azerbaycan rezervleri Rusya'ya bağımlılığın azaltılması konusunda daha da önem kazanmaktadır. Ayrıca Azerbaycan'ın enerji güvenliğini sağlamadaki artan önemi de göz önünde bulundurulmalıdır.

AB'nin Rusya'ya olan karşılıklı bağımlılığını azaltma stratejisi çerçevesinde uyguladığı politikalarından biri Türkiye ile yakınlaşmaktır. Hem Türkiye hem de AB öncelikle kendi enerji arz güvenliklerini sağlamak adına hareket etmektedirler. Ancak Rusya'ya bağımlılığı azaltmak için Türkiye ile yakınlaşıl-

ması, Türkiye ile ilişkilerin de karşılıklı bağımlılık çerçevesinde ele alınmasına imkân tanımaktadır. Hazar Bölgesi, Orta Doğu ve Doğu Akdeniz'deki doğalgaz kaynaklarının AB'nin enerji pazarını çeşitlendirecek alternatifler arasında değerlendirilmesi, Türkiye'nin stratejik konumunu oldukça önemli hâle getirmektedir. Dolayısıyla Birliğin Türkiye ile stratejik ortaklığını geliştirmesini gerektirmektedir. Ayrıca alternatif tedarikçi sayısını artırmak için daha farklı projeler yürütmeye de devam etmelidir. Bu bağlamda hedef ülkeler arasında Doğu Akdeniz ülkeleri de değerlendirilmeli ve ikili iş birliği anlaşmaları gündeme getirilmelidir. Bunun yanı sıra Türkiye ile ortaklaşa hareket ederek, Azerbaycan dışındaki diğer Hazar Bölgesi ülkelerinin de TANAP projesine dâhil olmaları için çaba harcanmalıdır. Ancak bu şekilde enerji güvenliği çerçevesinde yeni yollar aranabilecek ve Rusya'ya olan karşılıklı bağımlılığın tamamen olmasa da en azından belli bir ölçüde azaltılması mümkün olabilecektir.

Kaynaklar

- Almammadov, Veli. "Azerbaycan'ın Enerji Stratejisi." *Social Sciences Research Journal*, vol. 8, no. 3, 2019, ss. 40-53.
- Aslanlı, Araz. "Trans Hazar Enerji İş Birliğinin Türk Cumhuriyetleri Açısından Önemi." *Bilig*, vol. 83, 2017, ss. 27-51.
- Ateş, Zafer. "Doğu-Batı Enerji Koridoru: 2 Tamam 1 Eksik." *Dışişleri Bakanlığı Uluslararası Ekonomik Sorunlar Dergisi*, no. 23, 2006.
- Bayraç, Hüseyin Naci. "Uluslararası Doğalgaz Piyasasının Ekonomik Yapısı ve Uygulanan Politikalar." *Eskişehir Osmangazi Üniversitesi İİBF Dergisi*, vol. 13, no. 3, 2018, ss. 13-36.
- Bayraktutan, Yusuf, ve Hanife Bıdırdı. "Teknoloji Politikaları: Temel Göstergeler ve İhracata Yansımaları." *KOSBED*, vol. 30, 2015, ss. 1-30.
- British Petroleum. "BP Statistical Review of World Energy." 69th edition, 18 Ocak 2021, <https://www.bp.com/content/dam/bp/business-sites/en/global/corporate/pdfs/energy-economics/statistical-review/bp-stats-review-2020-full-report.pdf>.
- Broache, Michael. "Re-Examining Russian Energy Power." *Journal of International Affairs*, vol. 62, no. 2, 2010, ss. 233-245.
- Çaşın, Mesut Hakkı, ve Sina Kısacık. *Avrupa Birliği Enerji Hukuku ve Güvenlik Algulamaları*. Çağlayan Yayınları, 2018.
- CNNTÜRK. 20 Ocak 2021, <https://www.cnntrk.com/dunya/son-dakika-ermenistanin-azerbaycana-saldirisi-sonrasi-abden-cagri>.
- Council Resolution. 17 Eylül 1974, OJ 1974 C 153/1.

- Çelikkpala, Mitat. “Enerji Politikası.” *Yarım Asrın Ardından Türkiye-Avrupa Birliği İlişkileri Tarihçe, Teoriler, Kurumlar ve Politikalar*, ed. Belgin Akçay ve Sinem Akgül Açıkmeşe, Seçkin Yayıncılık, 2017.
- Demir, Esra. “Enerji Şartı Anlaşması.” 10 Ocak 2021, <http://www.mfa.gov.tr/enerji-sarti-anlasmasi>.
- Demiryol, Tolga. “Türkiye-Rusya İlişkilerinde Enerjinin Rolü: Asimetrik Karşılıklı Bağımlılık ve Sınırları.” *Gaziantep University Journal of Social Sciences*, vol. 17, no. 4, 2018, ss. 1438-1455.
- Dikkaya, Mehmet, ve Abdulkadir Tıgılı. “Güney Kafkasya Enerji Koridoru: Alternatif Projeler Kapsamında TANAP.” *Gaziosmanpaşa Üniversitesi Sosyal Bilimler Araştırmaları Dergisi*, vol. 10, no. 1, 2015, ss. 99-117.
- Dilaver, Tutku. “Bir Sorun Çözücü Olarak Avrupa Birliği: Dağlık Karabağ Çıkmazı.” *Avrasya Dünyası*, no. 2, 2018, ss. 52-60.
- Dursun, Suat. *Avrupa Birliği'nin Enerji Politikası ve Türkiye*. Ankara Üniversitesi Yayınları, 2011.
- EEAS. “Statement by High Representative/Vice-President Federica Mogherini on the Escalation in the Nagorno-Karabakh Conflict.” 07 Şubat 2020, https://eeas.europa.eu/headquarters/headquarters-homepage/2921_en.
- Ege, Yavuz. “Avrupa Birliği'nin Enerji Politikası ve Türkiye'nin Uyumu.” *AB'nin Enerji Politikası ve Türkiye*, ed. Yavuz Ege vd. UPAV Yayınları, 2004.
- ENP. “European Neighbourhood Policy.” 08 Şubat 2020, http://eeas.europa.eu/enp/about-us/index_en.htm.
- EPNK. “The European Partnership for the Peaceful Settlement of the Conflict over Nagorno-Karabakh.” 07 Şubat 2020, <http://www.epnk.org/>.
- Erhan, Çağrı, ve Aysun Gürbüz. “Azerbaycan'ın Enerji Politikası.” *Kafkasya'nın Yükselen Yıldızı İlham Aliyev Döneminde Azerbaycan*, ed. Çağrı Erhan, Atatürk Araştırma Merkezi Yayınları, 2013, ss. 297-352.
- Eriş, Özgür Ünal. “Enerji Politikası.” *Avrupa Birliği Tarihçe, Teoriler, Kurumlar ve Politikalar*, ed. Belgin Akçay ve İlke Göçmen, Seçkin Yayıncılık, 2012.
- European Commission. “A Framework Strategy for a Resilient Energy Union with a Forward-Looking Climate Change Policy.” 23 Aralık 2019, <http://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=COM%3A2015%3A80%3AFIN>.
- European Commission. “Energy Policy for the EU.” 1995, COM(95)682.
- European Commission. “Enerji Alanında Stratejik Ortaklığa Dair Anlaşma Memorandumu.” 24 Aralık 2019, <https://www.consilium.europa.eu/media/21862/eu-azerbaijan.pdf>.
- Eurostat. “EU Imports of Energy Products.” 24 Aralık 2019, https://ec.europa.eu/eurostat/statistics-explained/index.php/EU_imports_of_energy_products_-_recent_developments.

- Gazprom. “Turk Stream, Gas Exports to Turkey and Southern and Southeastern Europe.” 12 Aralık 2019, <http://www.gazprom.com/projects/turk-stream/>.
- Hamzaoğlu, Halit. “Komşuluk Politikası ve Doğu Ortaklığı Programı Çerçevesinde Azerbaycan-Avrupa Birliği İlişkileri.” *Kafkas Üniversitesi İİBF Dergisi*, vol. 11, no. 21, 2020, ss. 497-513.
- Hamzaoğlu, Halit. “Rusya-Avrupa Birliği İlişkilerinde Enerji Etkeni ve “Kuzey Akımı-2” Boru Hattı Projesinin Jeopolitik İçeriği.” *Alanya Akademik Bakış Dergisi*, vol. 5, no. 1, 2021, ss. 265-286.
- Harsem, Øistein, and Dag Harald Claes. “The Interdependence of European-Russian Energy Relations.” *Energy Policy*, no. 59, 2013, ss. 784-791.
- Hekimoğlu, Mehmet Merdan. “Bakü-Tiflis-Ceyhan Boru Hattı Projesinin Hukuki Boyutları.” *Bilig*, no. 63, 2012, ss. 77-92.
- Kakışım, Cemal, ve Timuçin Kodaman. “Avrupa Birliği-Türkiye İlişkilerinde Enerji Diyaloğu.” *Süleyman Demirel Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, vol. 34, no. 2, 2019, ss. 124-139.
- Kardaş, Şaban. “The Turkey-Azerbaijan Energy Partnership in the Context of the Southern Corridor.” *IAI Working Papers*, vol. 14, no. 4, 2014, ss. 1-12.
- Kasım, Kamer. “Türkiye-Rusya İlişkilerinde Kafkasya Faktörü.” *Siyasi, Sosyal ve Kültürel Yönleriyle Türkiye ve Rusya*, ed. Emine İnanır vd., Berikan Yayınları, 2019.
- Keohane, Robert, and Joseph Nye. *Power and Interdependence*. Pearson, 1989.
- Keskin, Mehmet Hakan. “Genişleme ve Derinleşme Süreçlerinde Avrupa Birliği Enerji Politikaları.” *Stratejik Araştırmalar Dergisi*, no. 9, 2007.
- Koçaslan, Gelengül. “Avrupa Birliği’nin Doğalgaz Politikası ve Bu Eksende Türkiye’nin Önemi.” *İstanbul Üniversitesi İktisat Fakültesi Mecmuası*, vol. 61, no. 2, 2011, ss. 235-255.
- Krickovic, Andrej. “When Interdependence Produces Conflict: EU-Russia Energy Relations as a Security Dilemma.” *Contemporary Security Policy*, no. 36, 2015, ss. 3-26.
- Lussac, Samuel James. “Ensuring European Energy Security in Russian ‘Near Abroad’: The Case of the South Caucasus.” *European Security*, vol. 19 no. 4, 2010, ss. 607-625.
- Memmedli, Elşen. “Azerbaycan-Avrupa Birliği İlişkilerinde Enerji Faktörü.” *Akademik Bakış Dergisi*, no. 61, 2017, ss. 206-215.
- Merdan, Ali Samir. “Avrupa Birliği-Azerbaycan İlişkileri.” *Yönetim ve Ekonomi*, vol. 26, no. 2, 2019, ss. 339-360.
- Nesimoğlu, Şerife Özkan. “Avrupa Birliği Enerji Politikaları.” *Avrupa Birliği Kurumlar ve Politikalar*, ed. Cengiz Dinç, Nobel Yayıncılık, 2020, ss. 213-246.

- Nuriyev, Elkhan. “Azerbaijan and the European Union: New Landmarks of Strategic Partnership in the South Caucasus–Caspian Basin.” *Southeast European and Black Sea Studies*, vol. 8, no. 2, 2008, ss. 155-167.
- Official Journal of the European Communities. 31 Aralık 1994, L380/37.
- Oktay, Emel G. “Avrupa Komşuluk Politikası ve Azerbaycan: Eleştirel Bir Değerlendirme.” *Bilig*, no. 75, 2015, ss. 75-102.
- Sıvış, Efe. “Enerji Politikalarında Denge Arayışı, ABD-Rusya ve Avrupa Birliği Üçgeni: Türk Akım Projesinin Belirleyici Faktörleri.” *Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, vol. 23, no. 3, 2019, ss. 1373-1388.
- Sierra, Oscar Pardo. “A Corridor through Thorns: EU Energy Security and the Southern Energy Corridor.” *European Security*, vol. 19, no. 4, 2010, ss. 643-660.
- Smith, Karen. “The Outsiders: The European Neighbourhood Policy.” *International Affairs*, vol. 81, no.4, 2005, ss. 757-773.
- TANAP. “Trans Anadolu Doğalgaz Boru Hattı Projesi.” 16 Ocak 2021, <https://www.tanap.com/store/file/common/81e3e4dc104e1717d6ad620de3752257.pdf>.
- Wisniewski, Jaroslaw. “EU Energy Diversification Policy and the Case of South Caucasus.” *Political Perspectives*, vol. 5, no. 2, 2011, ss. 58-79.
- Yalçın, Hasan. “Avrupa Birliği'nin Doğu Akdeniz Yaklaşımı.” 22 Aralık 2020 <https://www.setav.org/avrupa-birliginin-dogu-akdeniz-yaklasimi/>.
- Yıldız, Furkan. “Avrupa Birliği Enerji Politikaları ve Enerji Arz Güvenliği Arayışları.” *İnsan & Toplum*, vol. 3, no. 5, 2013, ss. 159-181.
- Yorkan, Arzu. “Avrupa Birliği'nin Enerji Politikası ve Türkiye'ye Etkileri.” *Bilge Strateji*, vol. 1, no. 1, 2009, ss. 24-39.
- Zheng, Huawei. “Fragile Interdependence: The Case of Russia-EU Relations.” *Cambridge Review of International Affairs*, (yayımlanacak) doi: 10.1080/09557571.2020.1839018.

Azerbaijan as an Alternative to European Union-Russian Energy Relations*

Mehlika Özlem Ultan**

Didem Saygın***

Abstract

The relationship between politics and economy, shaped within the framework of the principle of interdependence, causes major transformations in the world. One of the areas where interdependence occurs is energy. European Union countries are also ranked among the regions that have to import energy in the world. Although it has to meet this need mainly from Russia and Middle East countries, it is known that the Union is in search of alternative ways. At this point, Azerbaijan has strategic importance, especially in natural gas imports. Along with clarifying the dependence of the EU on Russia, the study mainly focuses on the natural gas needs of the Union and on whether Azerbaijan can be an alternative in natural gas imports. The main objective of this study is to evaluate the political and economic advantages and risks of the Azerbaijani alternative for the European Union, which wants to ensure energy supply security in the USA-Russia axis and to reduce energy dependence on Russia.

Keywords

Natural gas, European Union, Azerbaijan, energy, interdependence.

---

* Date of Arrival: 24 July 2020 – Date of Acceptance: 22 February 2021

You can refer to this article as follows:

Ultan, Mehlika Özlem, ve Didem Saygın. “Avrupa Birliği-Rusya Enerji İlişkilerinde Azerbaycan Alternatifi.” *bilig*, no. 101, 2022, pp. 87-114.

** Assoc. Prof., Kocaeli University, Faculty of Economics and Administrative Sciences, International Relations Department – Kocaeli / Turkey

ORCID: 0000-0002-0718-9083

ozlemultan@gmail.com

*** Assist. Prof. Dr., Çanakkale Onsekiz Mart University, Biga Faculty of Economics and Administrative Sciences, Department of Public Administration – Canakkale / Turkey

ORCID: 0000-0002-2832-351X

didemsaygin@gmail.com

Азербайджан как альтернатива в отношениях ЕС и России в сфере энергетики*

Мехлика Озлем Ултан**

Дидем Сайгын***

Аннотация

Отношения между политикой и экономикой, формирующиеся в рамках принципа взаимозависимости, вызывают большие преобразования в мире. Одной из областей, где возникает взаимозависимость, является энергетика. Страны Евросоюза входят в число регионов мира, которым приходится импортировать энергию. Хотя удовлетворять эту потребность приходится в основном за счет России и стран Ближнего Востока, известно, что Евросоюз находится в поиске альтернативных путей. На данный момент Азербайджан имеет стратегическое значение, особенно в импорте природного газа. Наряду с выяснением зависимости ЕС от России, исследование в основном сосредоточено на потребностях Союза в природном газе и на том, может ли Азербайджан стать альтернативой в импорте природного газа. Основной целью данного исследования является оценка политических и экономических преимуществ и рисков азербайджанской альтернативы для Европейского Союза, который хочет обеспечить безопасность энергоснабжения на оси США-Россия и снизить энергетическую зависимость от России.

Ключевые слова

Природный газ, Европейский Союз, Азербайджан, энергия, взаимозависимость.

* Поступило в редакцию: 24 июля 2020 г. – Принято в номер: 22 февраля 2021 г.

Ссылка на статью:

Ultan, Mehlika Özlem, ve Didem Saygın. “Avrupa Birliği-Rusya Enerji İlişkilerinde Azerbaycan Alternatifi.” bilig, no. 101, 2022, pp. 87-114.

** Доц., д-р., Университет Коджаэли, Факультет экономики и управления, кафедра международных отношений – Коджаэли / Турция

ORCID: 0000-0002-0718-9083

ozlemultan@gmail.com

*** Д-р., преподаватель, Университет Чанаккале имени 18 Марта, Бига Факультет экономики и административных наук, кафедра государственного управления – Чанаккале / Турция

ORCID: 0000-0002-2832-351X

didemsaygin@gmail.com